

Capitolul II

PUTEREA ECONOMICĂ A MARI BOIERIMI

ÎN SECOLUL AL XVI–LEA ȘI PRIMA JUMĂTATE

A SECOLULUI AL XVII–LEA

Transformarea marii boierimii din structură seniorială într–una nobiliar–aristocratică, pe parcursul unui secol, a fost însoțită de năzuința acesteia de a se menține ca forță conducătoare, preocupată permanent de căutarea resurselor economice prin care să–și poată susține poziția politică. Trei au fost aceste surse: veniturile obținute din dările impuse țăranilor aserviți, comerțul cu produsele propriilor moșii și dregătoriile.

Pentru obținerea unor venituri sporite din proprietățile funciare, suprafața stăpânită s–a mărit continuu prin achiziționarea de noi sate și prin extinderea quantumului obligațiilor ce reveneau rumânilor, mai ales prin creșterea dărilor în bani. Pentru comerț, de la începutul secolului al XVI–lea, marea boierime s–a orientat spre sporirea comercializării animalelor și produselor agricole precum și spre negoțul de tranzit, surse de venituri financiare. Pentru obținerea veniturilor din dregătorii, marea boierime s–a străduit să–i sprijine pe domnii care puteau să–i asigure un loc în Sfatul domnesc sau să intervină pe lângă cei care aveau puterea să le obțină, cu daruri foarte costisitoare.

Puterea economică a marii boierimi deriva în primul rând din exploatarea pământului, din întinderea posesiunilor funciare, a formelor de relief diferite – munții pentru pășunat, câmp de arătură, dealuri pentru pomet și vii, lacuri și heleștee pentru pescuit, saline sau mine, mori și alte instalații tehnice – pentru ca după mijlocul secolului al XVI–lea să crească importanța numărului de sate aflate pe aceste proprietăți.

Forma dobândirii posesiunilor funciare a fost esențială în stabilirea caracterului nobiliar–cavaleresc al structurii conducătoare a societății pentru a demonstra schimbarea sistemului de stăpânire a pământului odată cu transformarea

marii boierimi din nobilime în aristocrație. Mai ales că au existat opinii, precum cea a lui I. C. Filitti, care considera că în Țara Românească boierimea a fost lipsită de caracter feudal, “*adică nu era o concesie în schimbul unor servicii nobile, ea se transmite până la orice grad, cu singurele restricții derivând din sistemul proprietății colective*”¹.

Dar, dacă dintre cele două forme de obținere a stăpânirii funciare: *originară* și *dobândită*, despre prima, care se pierde în negura timpurilor, nu se poate dovedi că a avut trăsături feudale², cea de-a doua, întărită de un hrisov domnesc, trebuia condiționată prin *consilium et auxilium*, adică cu slujbă militară și sfat. Așa cum considera P. P. Panaitescu, menționarea în formularul diplomatic al documentului prin care se concedă posesiunea funciară a slujirii cu *credință* a domnului reprezintă o subînțelegere a jurământului omagial³ care includea multe din formele obligațiilor dintre domn și boieri. Un alt argument referitor la caracterul condiționat al daniei a fost dreptul domnului de *retract* în cazul încălcării clauzelor contractuale sau în cazul stingerii familiei pe linie masculină. De altfel, o dovadă în sprijinul acestei aserțiuni este sistemul inițial de transmitere a domeniului, numai pe linie masculină, adică numai celor capabili să îndeplinească serviciu militar.

Posesiunea funciară cu titlul de *danie domnească* a fost înregistrată în hrisoave ca fiind conferită pentru *credincioasă și dreaptă slujbă și cu sânge vărsat*⁴ sau *vărsare de sânge cu lancea*⁵, deci pentru ajutor militar, formular păstrată până în primele decenii ale secolului al XVII-lea, deși motivația se schimbase de un secol și jumătate. Pentru menținerea acestui drept asupra pământului primit el trebuia să fie reconfirmat de fiecare domn, deci întărit cu hrisov, pentru care domnul trebuia să primească un cal și un potir. Dacă până la mijlocul secolului al XV-lea donația posesiunii funciare ar fi trebuit să precedă susținerea prin *ajutor* a domniei, după această dată ea primește caracter de răsplată, fiind ulterioară unui *serviciu* făcut

---

¹ I. C. Filitti, *op. cit., loc. cit.*

² Dan Pleșia considera că proprietatea solului a avut în secolele XV–XVI un caracter alodial și numai excepțional donativ, aprecia că proprietarii ei au o origine mult mai veche, probabil descendenții acelor *majores terrae* din secolul al XIII-lea. Dar e greu de dovedit că aceia obținuseră stăpânirea funciară condiționată sau nu, atunci, sau mai devreme.

³ P. P. Panaitescu, *Interpretări românești*, p. 74.

⁴ DRH, B, III, p. 196–7.

⁵ DRH, B, II, p. 242: Neagoe Basarab îi confirmă în 1513 lui Șerban spătar și fiilor săi 4 ocine cu poieni.

domnului. Astfel, în secolul al XVI-lea daniile domnești pentru vărsare de sânge au fost consemnate numai în timpul domnitorilor care au avut conflicte militare pentru cucerirea domniei, menținerea pe tron sau în luptele cu turcii, precum Mihai Viteazul⁶. La începutul secolului următor, Alexandru Coconul⁷ și Matei Basarab au răsplătit ajutorul militar primit cu daniile din moșiile confiscate pentru hiclenie, precum și din pământ domnesc. Matei Basarab a dăruit cu moșii 26 de boieri, curteni și slujitori⁸ după obținerea domniei.

În această lumină s-ar putea explica articolul din tratatul de la Alba Iulia încheiat în mai 1595 prin care se înlătura o veche obligație feudală și se stabilea că boierii care au *“moșii, sate și părți de moșii ...pentru acele bunuri nu trebuie să facă vreo slujbă de rând voievodului sau oricărui altuia”*⁹. Aceasta fiind încă o dovadă a existenței unui contract inițial între domn și boieri pentru pământul concesionat, pământ pe care boierii deveniseră între timp proprietari. Cu acest articol ei vroiau să se elibereze juridic de orice îndatorire, iar proprietatea asupra pământului să fie legalizată. Se întărea astfel articolul al 10-lea al tratatului, prin care familia boierilor pedepsiți să nu fie lipsită de avere. Ambele articole oglindeau nevoia de a înlătura o cutumă caducă și a legaliza transformarea posesiunii în proprietate.

Cu siguranță că legiferarea pentru Transilvania, prin Tripartitul lui Werböczy, a *stăpânirii posesiunii dobândite*¹⁰, a influențat și Țara Românească, ca rezultat firesc al evoluției istorice, deși, la sud de Carpați, tradiția a menținut și reglementări depășite de această evoluție. Ca și acolo, *posesiunea funciară*, devenită acum *proprietate*, fusese *simplă* și *mixtă*, prima prin simpla transmitere a unei posesiuni funciare din partea puterii centrale, pe veci, pentru slujbă credincioasă, iar la

---

⁶ DRH, B, XI, p. 185: Jupan Ivan mare vornic primește un sat din moșia domnească *“pentru credincioasă și dreaptă slujbă și vărsare de sânge, care au vărsat pentru domnia mea, când m-am bătut domnia mea cu păgânii turci...”*.

⁷ DIR, B, XVII, IV, p. 388: în 1624 Alexandru Coconul îi confirmă lui jupan Miho mare spătar satul Cioara din județul Teleorman, din domeniul domnesc, pentru vărsare de sânge.

⁸ Iolanda Micu, Radu Lungu, *Domeniul lui Matei Basarab*, în RdI, 35, 1982, nr. 12, p. 1318.

⁹ *Mihai Viteazul în conștiința europeană, I, Documente externe*, București, EAR, 1982, p. 96.

¹⁰ Ștefan Pascu, *op.cit.*, p. 15–16.

cea de a doua beneficiarul trebuia să mai plătească o sumă de bani pentru dania primită¹¹.

Proprietățile dobândite au avut cel puțin cinci surse principale de proveniență: din daniile domnești propriu-zise, așa cum am arătat, din defrișări de terenuri virgine, prin moșteniri, prin cumpărări și prin zestrea funciară soției.

Daniile domnești au fost inițial condiționate de suport militar dar, de la începutul sec. al XVI-lea, când participarea boierilor la acțiuni militare a scăzut până la dispariție, acestea au devenit o formă de plătire și răsplătire pentru diverse alte servicii făcute domnului, precum susținerea militară pentru menținerea pe tron, pentru *“slujbă în țări străine unde a fost trimis”*¹², sau sol *“la cinstitul împărat la Țarigrad, de a închinat cinstului împărat țara și a făcut pace întregii țări și tuturor săracilor”*¹³. Proprietatea funciară constituia singura sursă certă de hrană și venituri, întrucât atât domnul cât și boierii erau lipsiți de bani cu această destinație, iar pământul reprezenta o certitudine. Domnul îi plătea pe dregătorii săi cu moșii pentru serviciile pe care le primea în afara funcțiilor lor¹⁴. Astfel, la întoarcere, boierii care l-au acuzat de hiclenie pe Danciu Gogoșe la Înalta Poartă, judecat și ucis, au fost întrebați fiecare ce a cheltuit și au fost plătiți cu moșiile celui decedat și *”fiecare boier, cât a cheltuit, atât a luat”* din pământurile lui¹⁵. De multe ori moșiile boierilor hicleni erau dăruite unor boieri din aceeași familie și se întorceau după o generație sau două la urmașii proprietarului inițial, după mai multe procese ori pâri la domnie. Alteori, daniile reprezentau cadouri din prietenie, ca în cazul lui Constantin Vaptista, prieten al domnului Radu Mihnea, care primește în 1622 un sat scutit de bir pentru câțiva ani¹⁶.

Întrucât domnul deținea, virtual, întreaga proprietate asupra pământului, *dominium eminens*, pe care îl dăruia cu clauză, prin formula *prădalica* sau *retract*, el putea reintra în stăpânirea pământului dăruit în anumite condiții. Ca și în Transilvania, și în Țara

---

¹¹ *Ibidem*.

¹² DIR, B, XVI, IV, p. 137.

¹³ DIR, B, XVII, I, p. 208–209.

¹⁴ Pământul reprezenta un bun care producea valoare, era stabil, rămânea pe loc, mai important pentru boier decât pentru domn. Dar chiar și atunci când avea posibilități financiare, domnul prefera să dăruiască ocine sau moși pentru că banii erau pentru a-și plăti datoriile, pentru a-i tezauriza, pentru că se transportau ușor, iar atunci când erau detronați aveau nevoie de ei. Pentru boieri lichiditățile era mai greu de obținut și mai fluide, dar pământul rămânea un element sigur.

¹⁵ DIR, B, XVI, V, p. 404.

¹⁶ DIR, B, XVII, IV, p. 126.

Românească o posesiune ar fi trebuit să se întoarcă la donator atunci când dispăruseră toți descendenți masculini ai donatarului sau în caz de retract prin ne respectarea uneia din clauzele contractuale, dintre care cel mai important, pentru domnii Țării Românești, îl reprezenta ajutorul militar pentru ocuparea tronului, iar după mijlocul secolului al XVI-lea, în luptele cu diverși pretendenți. În primul caz, pentru a feri dania de reintegrare în domeniul domnesc, după stingerea ultimului vlăstar masculin dintr-o familie, s-a introdus în documente, cu aprobarea domnului, formula *prădalica să nu fie*, prin care se împiedica domnia de a prelua, pe seama ei, anumite posesiuni. În cel de-al doilea caz, preluarea domeniului boieresc pe seama domniei întemeiată pe ruperea contractului domn-boier se exercita prin declararea ca *hiclean* a respectivului boier.

Pentru a fi viabilă împiedicarea domnului de a reintra în posesia moșiei, adică să devină prădalica, acesteia trebuia să i se asigure moștenitori. În acest caz intervine sistemul de *înfrățire* în primul rând a fiicelor, a rudelor și apoi a altor boieri apropiați posesorului moșiei. Tradițional, proprietatea funciară se transmitea fiilor, în devălmășie, deținută de aceștia, potențial, aproape în părți egale, iar fetelor li se dădea zestre mobilă, adică vite și obiecte casnice, la care se adăuga în cazul fiicelor de mari boieri haine de preț, argintărie – vase și tacâmuri, adică scule și bijuterii, respectiv *giohale*, și bani ca să-și cumpere moșii. Ele puteau fi înzestrate cu pământ de frații lor, atunci când părinții erau decedați la căsătoria lor. Dar atunci când părinții vroiau să le înzestreze cu pământ din averea familiei, le înfrățeau cu fiii sau le înfiau și le dădeau părți de moșii, înțelegând prin aceasta că proprietarul părinte obținea de la domn favoarea ca fiicele să fie considerate în caz de moștenire ca fii. Așa se explică de ce în unele documente avem confirmări de moșii pentru fii de boieri, iar la înșirarea numelor constatăm că este vorba de fete¹⁷. Prin actul de *înfrățire* a fiicelor, acestea treceau pe locul băieților pentru a primi stăpânirea pământului, care astfel devenea o posesiune cu drept de moștenire perpetuă în familie¹⁸, de fapt, o proprietate. Se stingea astfel motivarea inițială a daniei, serviciul față de domn.

---

¹⁷ I. Minea, L. T. Boga, *Cum se moșteneau moșiile în Țara Românească*, în CI, VIII-IX, 1932-1933, 3, p. 106; de altfel și unele nume proprii aveau un caracter unisex precum Preda, Stoica, etc. iar altele erau nume masculine feminizate în mod forțat precum Rada, Vlădaia, Vlada.

¹⁸ V. Costăchel, *Dreptul feudal și "prădalica"*, în RI, XXXI, 1945, nr. 1-12, p. 115.

Când posesiunea a devenit proprietate, de multe ori fetele primeau parte egală cu a băieților din averea funciară a părinților, iar atunci când nu existau băieți averea se transmitea în întregime fetelor. Soția putea să fie și ea copârtașă la moștenirea soțului, cu condiția de a nu se recăsători. Averea se putea lăsa verilor primari¹⁹, iar atunci când nu existau descendenți în nici o direcție sau urmași convenabili, soții se înfrățeau și își alegeau moștenitorii care trebuiau să-i îngrijească la bătrânețe²⁰, fie lăsau averea unei mănăstiri²¹ care avea obligația să-i înmormânteze în incinta ei și să îndeplinească serviciile de pomenire.

De multe ori se iveau nemulțumiri între moștenitori atunci când testatorul dispăruse fără să lase instrucțiuni clare. Sunt situații când nepoții de frate sau de soră a unuia dintre soții decedați ridicau pretenții la moștenire. În cazul mai multor copii din căsători diferite, urmașii tatălui primeau averea împărțită în părți egale, iar cea a mamelor era moștenită de urmașii ei din cealaltă căsătorie. Copiii nelegitimi primeau parte egală cu cea a copiilor legitimi dacă erau recunoscuți, dar și în acest caz se iscau certuri²², iar o acțiune judiciară necesita resurse financiare, mai ales atunci când lipseau hrisoavele de proprietate obținute din domniile anterioare și trebuiau plătiți boierii jurători.

Averea soției era separată de cea a soțului, unul din motive fiind și posibilitatea de a o identifica după moartea uneia din părți sau în cazul în care cea a soțului era preluată pe seama domniei. Au fost și unificări ale averilor, astfel ca acestea să poată fi moștenite mai ușor, mai ales dacă nu existau copii. Soția putea dispune de

---

¹⁹ În 1582 Dumitru ban și Stănilă postelnic, care nu au avut copii, lasă 9 sate și mai mulți țigani verilor lor primari, Neagoe și Moisi (DIR, B, XVI, V, p. 62).

²⁰ DIR, B, XVII, V, p. 183: în 1585 călugărița Maria lasă întreaga avere lui Dima postelnic și jupaniței Dragnea pentru că *au căutat-o până la moarte* adică au îngrijit-o până la moarte (DIR, B, XVI, V, p. 116–117), Mihăilă grămatic a fost ales moștenitor de Mihăilă și Voica, *ca fiu fără păcat*, în 1584 (*ibidem* p.228), jupanița Stanca i-a ales moștenitori pe Mitrea mare vornic și pe jupanița Neaga în același an; la fel, logofeteasa Neacșa care l-a ales pe Paraschiva fiul lui Vasile din Brătieni peste averea ei (în I. Minea, T. L. Boga, *op. cit.*, p. 122).

²¹ Jupanița Moma lăsa averea ei și a soțului ei decedat, după moartea ei, Mănăstirii Valea (DIR, B, XVI, V, p. 67–69).

²²: Pentru copiii din flori se folosea termenul de *copil*, care putea fi contestat ca moștenitor de fiii legitimi, ca în cazul lui Dumitru contestat de frații lui Oprea, Roman și Șerb la moștenirea averii de către fiicele sale (DRH, B, IV, p. 193).

averea ei și să o lase moștenire cui credea de cuviință. Avem și cazuri în care mame și-au lăsat averea unuia dintre fii excluzându-i de la moștenire pe copiii celuilalt fiu²³.

*Înfrățirea în scopul moștenirii*²⁴ reciproce între două părți posesoare de bunuri funciare era un procedeu de asigurarea transmiterii drepturilor de proprietate, legalizat prin jurământ în biserică. Se asigura astfel transmiterea averii în cazul decesului fără urmași a unei părți, urmașilor părții care rămânea în viață, deci, unor moștenitori aleși. Înfrățirile se făceau fără considerație de rudenie sau megieșie, scopul fiind numai succesiunea. Și în acest caz, inițial, se solicita aprobarea domnului, în calitate de stăpân absolut al pământului, dar ulterior, adică în perioada pe care o studiem, aprobarea domnului reprezenta de fapt obținerea actului pecetluit care ilustra garanția viabilității și inviolabilității acțiunii.

Proprietatea pe care se făcea înfrățirea o moșteneau numai cel înfrățit și urmașii săi, nu și rudele colaterale ale uneia din părți înfrățite, adică moștenirea era numai verticală nu și orizontală²⁵, spre deosebire de stăpânirea în devălmășie la care atunci când unul dintre proprietari muria fără urmași averea se transmitea automat celorlalți. Așa cum am arătat moștenirea, ca și înfrățirea se făcea cu aprobarea domnului, prin hrisov domnesc²⁶.

Înfrățirile au fost determinate în primul rând de tendința (și dorința) celor dăruiți cu posesiuni funciare de a le transforma în proprietăți veșnice, pe care să le poată transmite urmașilor de sânge și în al doilea rând de nesiguranța vieții din aceea perioadă, deoarece numai în condiții fericite membrii unei familii boierești se stingeau în mod natural. De cele mai multe ori sfârșitul era tragic – un exemplu ar fi familia jupanului Tudor mare logofăt din Drăgoești, care atestată documentar la începutul secolului al XVI-lea, la începutul secolului al XVII-lea se stinsese. Ea a reușit să supraviețuiască timp de un

---

²³ Cazul jupaniței Neaga din Rumceni care a lăsat satul omonim fiului ei Vlaicu clucerul, în 1556 (DIR, B, XVI, III, p. 51).

²⁴ I. Minea, L. T. Bogdan, *op. cit.*, p. 175, autorii afirmă că “*Domnul și-a exercitat prerogativele în sensul celui mai vechiu drept românesc, care conținea și el, prevedea abateri de la dreptul comun de moștenire al moșiilor. Acestea erau: înfrățirea (ius fraternale), înfierea, darea sau donația între particulari, închinarea și donațiile domnești pentru slujbe făcute domniei*”.

²⁵ În 1536 jupanița Mara, fiica jupanului Harvat și soția lui Toma mare ban, pretindea ocinele pe care s-a înfrățit fratele ei Moșea, decedat, cu jupan Radomir vornicul și fiul acestuia Drăghici pisețul, dar cererea i-a fost respinsă pentru că jupanița nu are drept de moștenire asupra lor pentru că nu era inclus în actul de înfrățire (DRH, B, IV, p. 28–29).

²⁶ În 1582, Mihnea al II-lea întărește înfrățirea dintre Andreico și Oprea (DIR, B, XVI, V, p. 87).

secol, deși membrii ei, pe mai multe generații, fuseseră decapitați de domni sau uciși de tâlhari²⁷, iar ultimul ei vlăstar a expiat, se pare, din cauza unei molime ucigătoare. Aceasta a fost soarta multor familii boierești ai căror bărbați mureau în luptă sau condamnați la moarte din diverse motive, se stingeau de boli, erau luați în robie de turci sau tătari²⁸.

După spargerea proprietății deținute în devălmășie și, cu atât mai mult, după ce Pătrașcu cel Bun a confirmat scriptic libertatea de a testa, cum rezultă dintr-un hrisov din 1555, de întărire a moștenirii primită de Udriște sluger cu soția sa Stanca de la jupanița Mușa, la sfârșitul căruia domnitorul a adăugat că **“cine va lăsa la moartea lui toate averile sale și ale părintelui său oricărui om, acel om să le stăpânească”**²⁹, încep să apară diatele sau testamentele. Totuși, tradiția era foarte puternică, de aceea dreptul de liberă testare, de multe ori contestat, a necesitat o legiferare, chiar indirectă. Astfel, în tratatul de la Alba Iulia din 1595 se cerea respectarea dreptului de proprietate al familiei, chiar și în cazul în care un membru al ei, un boier, era condamnat, averea lui trebuia să rămână familiei. Iar prin hrisovul din 1631 semnat de Leon Tomșa se menționează din nou că **“după moartea boiarului...să nu i se ia bucatele domnești, ce să rămâie la sânge sau unde va lăsa mortul, să fie cum au fost de veac”**³⁰, ceea ce înseamnă că dreptul de proprietate și dreptul de testare era de multe ori încălcat. Clauza a fost reconfirmată de Matei Basarab în cazul împărțirii averii lui Cernica mare vornic fiicelor sale, Calea și Neacșa, la sfârșitul actului, unde spune că **“pentru zestre, cui ce i-o fi dat Cernica vornicul nepoatelor lui și fetelor lui, până a fost el viu, așa au judecat acei boieri să fie dat, că a fost volnic cu moșile lui să facă ce i-a fost voia”**³¹.

Cu toate neajunsurile, aproximativ din 1600 prerogativele domniei de aprobare a actului de succesiune încetaseră, obligată fiind să accepte numai mutația de

---

²⁷ Neagoe mare vornic din Periș, ucigașul lui Radu de la Afumați, tăiat la rândul său de Moise vodă, apoi Radu mare logofăt și Pârvu pârcălab și Vlad mare comis, fiii lui Tudor din Dragoești executați la ordinul lui Alexandru al II-lea. Pe Radu postelnic Bidiviu l-au ucis niște hoți veniți din munți, pe la sfârșitul secolului.

²⁸ În această ultimă situație reușeau numai prin răscumpărare să scape de robie, cum s-a întâmplat cu Neaga, soția lui Mitrea mare vornic care a fost robită de două ori de tătari și a trebuit să-și vândă din marea avere pe care o agonisise împreună cu soțul ei. Mai trist a fost cazul lui Stroe, fiul Neacșei din Rumceni, vara doamnei Neaga, despre care nu s-a știut nimic timp de cinci ani nimic, după care a scris că este *rob la catarga imperială*, adică vâslaș la corăbiile otomane.

²⁹ DIR, B, XVI, III, p. 31.

³⁰ DRH, B, XXIII, p. 408.

³¹ DRH, B, XXXV, p. 31 sau I. Minea, L. T. Boga, *op. cit.*, p. 131–132.

proprietate consemnată într-un act încheiat de particulari, fără amestecul autorităților. Orice drept de proprietate moștenit, în anumite limite, se putea trece altuia printr-un act făcut de testator, în prezența și cu mărturia unor oameni buni, megieși³². Lupta pentru introducerea individualismului în dreptul de proprietate triumfăse la sfârșitul sec. al XVI-lea în Țara Românească³³, rămăsese să se plătească numai întocmirea actului semnat de domnie și înregistrarea lui, atunci când era cerută de marea boierime.

Sistemul de moștenire a averii a fost una din cauzele pauperizării unor familii boierești deoarece dacă, inițial, părțile deținute în devălmășie s-au împărțit în părți egale, urmașii acestora și-au divizat pământul unui număr diferit de moștenitori, așa că unii moșteneau mai mult, alții mai puțin³⁴. Au fost și cazuri de cumulări de moșii prin moșteniri succesive și căsătorii îndestulătoare, ca în cel al Caplei, fiica lui Ivașco paharnic din Golești, care a moștenit pământurile tatălui său, mătușilor sale și cele ale lui Radu mare vistier Furcovici cu care a fost căsătorită a doua oară, avere pe care a împărțit-o celor doi fii și unicei fiice. Despre fiul său, Ivașco mare logofăt Goleșcu, căsătorit cu Elena din Mărgineni, știm, numai din documentele păstrate, că a stăpânit 39 de moși.

În dreptul de înstrăinare a proprietății exista totuși tradiția care intervenea pentru a o reglementa: astfel, deși proprietatea devenise ereditară și putea fi testată oricui se dorea, nu putea fi vândută fără aprobarea rudelor și megieșilor, care aveau drept de *protimisis*. Acestea puteau să recupereze o proprietate vândută chiar cu câțiva ani înainte, dacă nu fuseseră înștiințate asupra acestei acțiuni.

În secolul al XVI-lea domnii s-au schimbat destul de des și fiecare a fost exponentul unui alt grup de interese boierești. Susținerea fiecărui domn necesita și un ajutor militar, care nu era ușor de îndeplinit întotdeauna, chiar și atunci când se dorea. Astfel că, de la începutul secolului, această preluare a moșiei pentru hiclentie, deși păstra vechea motivație, nu reprezenta numai un retract pentru încălcarea unei clauze contractuale, ci o sancțiune aplicată unui oponent domnului, un dușman al acestuia.

---

³² DIR, B, XVII, IV, p. 247–248.

³³ I. Minea, L. T. Boga, *op.cit.*, p. 87.

³⁴ La 1506, peste două părți din Nămășești și peste tot satul Mogoșani există cinci posesori, *frați nedespărțiți*, din care doi sunt jupani, dintre acești doi primul deține jumătate, al doilea un sfert iar ceilalți frați trei un sfert (DRH, B, II, p. 101).

Având în vedere că sistemul de promovare a domnului prin forța grupurilor de boieri înrudiți și a celor din *casa domnească*, adversarii domnului deveneau automat hicleni, li se confiscau moșiile, dar și le puteau recupera ulterior, în timpul unor domni pe care-i sprijineau. Sigur că au existat și alte cauze care determinau acuzația de hiclenie, precum fuga cu tributul sultanului sau cu parte din bir.

Hrisoavele cuprinzând daniile domnești își pierdeau valabilitatea la dispariția uneia dintre părțile contractante, dar și din cauza invaziilor dușmane³⁵, arderea caselor, fuga peste graniță, furt sau preluare forțată, de aceea domnul, solicitat, înnoia actele, prin reconfirmarea daniei, întărită și de propriul său accept, alături de care erau trecute și alte proprietăți, moștenite sau cumpărate.

Boierii, ca și domnul, își dăruiau slugile pentru ajutor militar sau servicii în țară ori în afara ei³⁶ tot cu proprietăți funciare. Dar au existat numeroase danii boierești, adică danii primite de boieri de la boieri, sau de la proprietari liberi, necondiționate, numite *închinări*, care au avut alte rațiuni: uneori erau vânzări mascate³⁷, alteori răsplată pentru salvarea de la moarte³⁸, plata unor datorii, obțineri de slujbe în Sfatul domnesc. În cazul unor danii din proprietăți devălmașe partea donată sau vândută putea să fie recumpărată de proprietarii în coposesiune care aveau drept de *protimisis*³⁹.

Ca să poată fi eficientă, de multe ori, dania primea act de imunitate, prin care boierul plătea domniei numai câteva dintre dările care i se cuveneau și cea a *sultanului*. Altfel, dările cuvenite domniei erau preluate de la țăranii aserviți unui stăpân, care la rândul său plătea domniei numai darea stabilită prin hrisov, de obicei, numai o parte din cele datorate de moșnenii domniei și birul datorat sultanului. S-a considerat că imunitatea avea la noi numai un caracter economic, dar au existat și

---

³⁵ DIR, B, XVI, V, p. 196–197.

³⁶ În 1587 Socol și Radul postelnici miluiau pe Stan, Drăgoaia și Dumitru pentru slujba făcută pentru ei în țări străine (DIR, B, XVI, V, p. 292).

³⁷ În 1514 jupan Teodor logofăt și Stanciul ban primesc o jumătate de ocină de la Leaotă, de a sa bunăvoie (DRH, B, II, p. 252).

³⁸ DRH, B, II, p. 23: la 1501 Gherghina pârcălab primea jumătate din satul Topoloveni de la Voico al lui Tatul pentru că i-a salvat feciorul, Milea, de la moarte (DRH, B, II, p.364); Manea clucer a răscumpărat capul lui Bogdan de la morte pentru niște cai furați de la Barbul banul pentru care a fost răsplătit cu o moară pe Olteț la Leaota.

³⁹ DRH, B, II, p.111: jupan Stănilă, Stoian și fratele lui Păuș cumpără de la jupan Oprea pârcălab partea fratelui lor Stan pe care o închinase acestuia.

imunități juridice⁴⁰, ca în Occident. Dovada, destul de târzie, este cea din 17 iunie <1568–1577>, când Alexandru al II-lea îi confirmă jupanitei Calea din Brâncoveni **“ca să fie satul Brâncoveni în pace, să nu între banii, nici slugile dvornicului celui mare să-i judece sau să-i prade, nici nimic să-i bântuiască, ci să judece feciorul ei Danciul postelnic⁴¹ pre satul Brâncoveni, pentru că singur domnia mea i-am lăsat cum să nu între nimenea, fără numai sluga domniei mele”⁴².**

Singura formă de danie boierească aprobată de domn pentru a o feri de pretențiile de revendicare ale nepoților a fost cea către mănăstiri, care de multe ori era executată ca o testare, adică se îndeplinea la moartea donatorului. Probabil că testarea boierească în folosul mănăstirilor s-a realizat după o normă juridică generală, pentru a scoate daniile către aceste instituții de sub jurisdicția comună a moștenitorilor⁴³.

De la începutul secolului al XVI-lea s-au păstrat câteva hrisoave domnești de confirmare a posesiunilor unora dintre cele mai importante familii boierești din Țara Românească⁴⁴. Așa cum se poate observa, în hrisov, domnul se adresează tuturor

---

⁴⁰ Iolanda Țighiliu, *Boierimea din Țara Românească (secolele XIV-XVII), componentă și evoluție structurală*, în RI, 2, 1991, nr. 11-12, p.153: autoarea vorbește despre “mica justiție”, cu excepția banului Craiovei, care avea totuși “jus gladii” (dreptul de a condamna la moarte).

⁴¹ Care îi era, de fapt, nepot.

⁴² DRH, B, VI, p.76, cf și N.Iorga afirma că boierii nu au avut “niciodată drept de judecată și pedeapsă” pe moșiile lor. (*Scrisori de boieri. Scrisori de Domni*, Editura Datina Românească, 1932, p. V).

⁴³ I. Minea, L. T. Boga, *op. cit.*, p. 178.

⁴⁴ În 1502 lui jupan Radu și fratele său Petre le-au fost întărite 23 proprietăți întregi cu 10 muștii, ținând de acestea și 8 părți de moșii (DRH, B, II, p.38–39), pentru familia lui Badea din Șuici –22 de proprietăți întregi și jumătăți, dispuse de o parte și de alta a Topologului, între Olt și Argeș (DRH, B, II, p. 49–50). Neamul jupanului Drăghici mare vornicul, fiul lui Stoica al lui Vintilă, a avut un domeniu funciar deosebit de întins care în 1510 număra de 34 moșii, 25 întregi și 9 părți de moșii, cu mori, vii, bălți, braniști, locuințe/case (DRH, B, II, 159–163) Acestea erau răspândite în actualele județe Prahova, Dâmbovița, Ilfov, Ialomița, Brăila și Buzău, pe câteva sute de kilometri pătrați. Cea mai importantă moșie a fost cea a Mărgineni cu muntele Bucegi. La sfârșitul actului prin care au fost enumerate posesiunile deținute s-a specificat că fiii lui Vintilă să-și țină satele și Țiganii **“precum s-au întocmit mai înainte și le-au împărțit”**, ceea ce înseamnă că aceștia își departajaseră moșiile de cele ale rudelor lor. În 1529 lui Drăghici mare comis și fratelui său Udriște postelnic, fiii lui Neagoe vornic din Mărgineni, li s-au reconfirmat patru moșii dintre care Călinești în județul Argeș nu apare în actul din 1510. În 1538, aceluiași Drăghici, acum spătar, și fratelui său Udriște vistier împreună cu vărul lor Vintilă comis, fiul lui Vintilă paharnic le-au fost întărite 18 moșii întregi și 6 părți dintre acestea, dintre care Comarnic, Teșila, Zăvoaia, Mușetelul și Drăghicești, în actualul județ Prahova, proprietăți noi, iar Comarnicul cumpărat în timpul lui Vlad Înecatul, (DRH, B, IV, p.86–88) la care se adaugă două sate pe care le-au moștenit de la bunicul lor dinspre mamă, Badea vornicul, unul în județul Olt și celălalt în Teleorman. În 1544 cei doi frați au mai primit părți de satele domnești în Oltenia. În 1574 printr-un hrisov de la Alexandru al II-lea se reface un inventar al posesiunilor lui Drăghici ban fiul lui Drăghici spătar și soției sale Vlădaia, cărora domnul le confirmă 25 de sate din care 12 sunt nume noi care nu au figurat în hrisovul din 1510, și numai trei în cel din 1538. **“încă și toate bălțile și morile ... și Țiganii și viile lui și toată averea și argintul și aurul”**, numai ale banului Drăghici, în timp ce soția sa deținea numai un sat; averea a fost inventariată din nou în 1589 pentru urmașii lui Udriște postelnic, fiul lui Udriște mare vistier, anume Anca căsătorită cu Filip mare armaș. Baldovin pârcălab, străbunicul jupanului Ivașco mare logofăt Golescu, a stăpânit la începutul secolului al XVI-lea 15 sate cu mori, vii, stupine, în actualul județ Argeș, la care se adaugă Țiganii. În 1526 soția lui, Maria, a împărțit averea soțului și a ei, lăsând cea mai mare parte, adică Golești cu vii, pivniță, și cu toată trebuința, Mărcinenii cu mori și Vieroșul, parte din Topliceni, Stupina, Budești, casele și pivnița din Câmpulung fiului său, Ivașco paharnic,

descendenților masculini ai unui tată, uneori și verilor acestora, atunci când posesiunea fusese dăruită anterior, ascendentului acestei familii, enumerându-le moșiile stăpânite de aceștia în devălmășie⁴⁵. Ceea ce înseamnă că cel redactat la începutul secolului al XVI-lea ar fi fost cel puțin al doilea hrisov, după cel inițial, contractual, donat unui strămoș al acestei familii, urmat de cel prin care un alt domn recunoștea urmașilor pământul donatarului original și confirma transmiterea posesiunii funciare, iar moștenirea *“aparține, în indivizie, familiilor scoborâtoare dintr-un strămoș comun”*⁴⁶.

Studiind soarta averii funciare a acestor familii am constatat că, deși, despre hotărnicirea marilor proprietăți avem mai multe știri cel puțin din cel de-al treilea deceniu al secolului al XVI-lea, stăpânirea în devălmășie a multora dintre acestea s-a perpetuat până aproximativ în deceniile opt și nouă ale veacului, pentru multe dintre marile familii boierești⁴⁷. În aceste condiții cei care au putut să-și exploateze eficient proprietatea funciară au fost cei care și-au stăpânit singuri moșiile, cei care le-au hotărnicit.

Termenii folosiți în documente pentru a defini suprafețele funciare sunt destul de neclari. La sfârșitul secolului al XV-lea în hrisoavele de confirmare a proprietăților funciare era trecut numai numele moșiilor sau ocinelor, iar de la începutul secolului următor se vorbește din ce în ce mai des despre sate. Sigur că în cazul moșiilor a existat o hotărnicire, categoric că pe aceste moși existau sate, pământul fără oameni fiind bun numai pentru pășunat, dar nu știm câte. Probabil că se treceau moșiile pentru că socoteala satelor de pe aceste moși o țineau deținătorii lor

---

iar restul fiicelor sale. Fiică lui Ivașco paharnic, Caplea, moștenește întreaga avere a familiei, adică și părțile mătușilor ei, la care se adaugă cea a unchiului ei Borcea șătrar, soțul mătușii sale Calea. Averea familiei sporește prin daniile domnești primite de soțul Caplei, Radu vistier Furcovici, între 1538 și 1544, pentru credința și ajutorul dat lui Radu Paisie în lupta de la Fântâna Țiganului: balta Bistriței, Poiana Urâții și trei sate aflate tot în județul Argeș: Poienarii, Cheianii și Căpățânenii. Socotind averea lăsată de Ivașco mare logofăt Golescu, fiul Caplei, aceasta număra, conform documentelor rămase, număra 23 de sate cu vii, braniște mori și Țigani la care se adaugă cele ale soției sale Elina, fiica lui Udriște mare vornic din Mărgineni, de la mama sa Anca, fiica lui Radu de la Afumați, și ale surorii acesteia Neacșa, care i-a lăsat întreaga avere primită de la tatăl ei, în total 39 de sate. Înseamnă că la începutul secolului al XVI-lea existau averi însemnate formate din 25 până la 35 de moși stăpânite de o singură familie, uneori, depășind această cifră.

⁴⁵ *“Stăpânirea boierilor, ca și a cnezilor, avea o formă moștenită de la obște: adică nu era o stăpânire individuală, ci colectivă– boierul stăpânea moșia împreună cu frații și fiii lui. Era deci o stăpânire care deriva din structura obștii țărănești din rândurile căreia se ridicase clasa stăpânitoare”*. (P. P. Panaitescu, *Introducere*, p. 182).

⁴⁶ I. C. Filitti, *Clasele sociale*, 1925, p. 1.

⁴⁷ Hotărnicirea proprietăților familiei lui Badea din Șuici s-a produs probabil parțial, pentru Dragomir mare sluger, înainte de 1519, când a primit un hrisov cu posesiunile sale pe care i le transmitea fiicei sale Neacșa (DRH, B, II, p. 246–247); iar împărțirea definitivă a pământurilor familiei a avut loc în 1581 (DIR, B, XVI, 5, p. 5–6, MNIR, nr. inv. 166210).

apoi, pentru că în multe zone erau pășuni și nici în acest caz nu era necesară o delimitare foarte exactă. Când începe să se vorbească despre sate, pe proprietățile devenite individuale și împărțite cu parcimonie, produsele agricole căpătaseră o importanță tot mai mare și în aceste condiții satul, ca unitate teritorială, devenise și unitate de

măsură economică. N-aș putea să spun dacă ocinele, care inițial fuseseră daniile *“dobândite de la alți domni, mai de mult”*⁴⁸ reprezentau suprafețe mai mari sau mai mici decât moșiile, pentru că uneori documentele spun că o ocină cuprindea *“de preste tot locul, cât se va alege, și în câmp și în apă și în pădure și de în dealul cu vinăriciul și den siliștea satului”*⁴⁹, iar despre o moșie că ar reprezenta o parte dintr-un sat, sau un loc de casă și de grădină, sau un hotar⁵⁰, totuși moșia pare să fie mai întinsă. S-ar putea să fie vorba de doi termeni cu aceeași denotați, dar ocină să fie mai vechi și să se refere la un teritoriu moștenit, în timp ce moșia să fie mai ales o posesiune cumpărată.

Tot din a doua jumătate a veacului unii dintre marii boieri încep să schimbe moșiile între ei pentru a-și uni proprietățile funciare risipite prin județele țării, în scopul realizării unor suprafețe mai întinse pentru agricultură, pe care să le poată supraveghea mai ușor. Depărtarea de câte o moșie făcea imposibilă strângerea veniturilor cuvenite și determina uneori pe proprietar să o vândă, așa cum a procedat jupanița Stanca, soția lui Radu clucerul Florescu în 1608 cu satul Mostiște pentru că *“n-au putut a-și aduce venitul dintr’acel sat pentru depărtarea stării locului și așa apoi l-au făcut de vânzare”*⁵¹.

În 29 mai 1573 același jupan Ivașco mare logofăt și urmașii fratelui său Albu mare clucer îi dădeau lui Dobromir mare ban satul Bercuța, mai aproape de casa acestuia pentru un sat, aflată mai aproape de pământurile lor⁵². Aceiași pricină la determinat și pe Bratul mare comis să dea Mănăstirii Iezerul satul Găneasa pentru satul Căpățâneni în 1613. Și același motiv a determinat schimbul de moșii din 1622

---

⁴⁸ V. Costăchel, *Dreptul feudal și “prădalica”*, în RI, XXXI, 1945, nr. 10–12, p. 115.

⁴⁹ DIR, B, XVII, IV, p. 302.

⁵⁰ DIR, B, XVII, IV, p. 382.

⁵¹ DIR, B, XVII, I, p. 288.

⁵² DRH, B, VII, 188; un alt caz a fost cel prin care se confirma în 1616 schimbul dintre Udrea banul și Dumitru clucerul (DIR, B, XVII, III, p. 29). Tot un caz de unificare a domeniului se afla în documentul emis în 1615 prin care Dragolea și fiul său răscumpărau de la Radu Mihnea satul Vlădaia care era al ei din timpul lui Alexandru al II-lea, dar fusese cotropit de mai multe ori, Satul a fost acum plătit Dragolei de Lupu mare paharnic care nu a vrut să țină altcineva satul (DIR, B, XVII, II, p. 413–414).

între Mușat vistier cu fiii și jupanița Ancuța, fiica jupaniței Maria, sora lui Mihai clucer și Dumitrașco postelnic⁵³ sau cel din 1654 prin care Preda sluger își vinde moșia care era prea departe de casă și îi era peste mână lui Vlad mare comis pentru care aceasta se afla mai aproape de proprietățile sale⁵⁴. În timpul lui Mihai Viteazul, Lupu mare paharnic a cumpărat satul Vlădaia de la jupanița Dragolea “*căci se afla între hotarele sale de se învecinează cu alte sate ale lui*” și “*n-a fost cu cale să se lase să se amestece alți oameni streini în hotarele lui*”⁵⁵.

La sfârșitul secolului al XVI-lea numărul proprietăților funciare ale marilor boieri din Țara Românească ajunge până la 50 de sate⁵⁶, astfel că despre Mihai Viteazul se știe că stăpânea, pe vremea boieriei, la 1592, 44 de sate⁵⁷, aproape echivalentul celor stăpânite de marii nobilimi din Transilvania, din aceeași perioadă, unde acestea variau între 30 și 60⁵⁸. Dar despre întinderea acestora cred că nu există nici o posibilitate de calcul⁵⁹. Cronicarul transilvănean Számosközy susținea că Radu clucerul Buzescu stăpânea aproape a treia parte a teritoriului Țării Românești⁶⁰.

La creșterea dimensiunilor proprietăților boierești, se adaugă daniile obținute prin *deșteleniri și lăzuirii de terenuri*, confirmate apoi de domnie, din care documentar au fost atestate numai cele de la începutul secolului al XVI-lea, din zona de est a țării, în regiunea Buzăului⁶¹.

În al treilea sfert al secolului al XVI-lea, mai exact după întoarcerea marii boierimi din refugiul transilvan, proprietatea a sporit cel mai mult prin *cumpărării* de moși, mai ales de la țărani care nu mai puteau să plătească dările cuvenite domniei care crescuseră foarte mult⁶². Vânzarea pământului a mai fost determinată de foamea

---

⁵³ DIR, B, XVII, IV, p. 163.

⁵⁴ I. Minea, L.T. Boga, *op.cit.*, p. 102–103.

⁵⁵ DIR, B, XVII, II, p. 413–414.

⁵⁶ Francesco Sivori, în *Călători*, III, p. 14.

⁵⁷ I. Donat, *Satele lui Mihai Viteazul în Domeniul domnesc în Țara Românească (secolul XIV–XVI)*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 196.

⁵⁸ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 50.

⁵⁹ O aproximație s-ar putea face ținând seama că familia lui Drăghici mare vornic deținea o moșie care se întindea din comuna Mărginenii de astăzi până la Muntele Bucegi, cca. 60–70 de km.

⁶⁰ După Ștefan Andreescu, *Boierii lui Mihai Viteazul, în Restituțio Daciei, Studii cu privire la mihai Viteazul (1593-1601)*, III, București, Editura Albatros, 1997, p. 341.

⁶¹ Neagoe Basarab întărește în 1518 jupanilor Danciu și Oprea un loc în Aninoasa pe valea Runcului (astăzi județul Buzău) ca să curețe pădurea toată cu foc și securea (DRH, B, II, p. 325).

⁶² DIR, B, XVI, V, p. 162–163.

provocată de inundații sau secetă, sărăcire în urma invaziilor străine sau datoriilor și mai rar pentru a scăpa de la moarte⁶³.

Vânzarea se putea face numai dacă moștenitorii devălmași nu vroiau sau nu puteau să cumpere și după ce cel care vroia să cumpere, străin de loc, era introdus între proprietari, prin *înfrățire*. Dar și atunci se putea contesta cumpărarea în favoarea unuia dintre coproprietari. De obicei se făcea înfrățire pe o parte de moșie, care de fapt se vindea mascat, iar cealaltă parte putea să fie vândută pentru că cel interesat devenise coproprietar cu comunitatea rudelor învecinate⁶⁴. În felul acesta boierii cumpărau părți de moșii sau ocine între mai mulți proprietari comuni și intrau într-un fel de tovărășie cu aceștia⁶⁵ pentru ca apoi să poată cumpăra și alte părți ale moșiei până la stăpânirea ei în întregime.

În prima jumătate a secolului al XVII-lea numărul satelor stăpânite de marea boierime depășește cu mult pe cele stăpânite la sfârșitul secolului precedent⁶⁶. Boierii cumpărau și sate de cnezi sau mici boieri care se rumâneau⁶⁷. Ei se închinau unui boier puternic care avea bani să le cumpere birurile către domnie și către sultan. Uneori închinarea lua forma unor acte de danie.

Documentele din această perioadă îi enumera pe rumâni vânduți odată cu satul așa cum erau enumerați țiganii. Pentru o mai bună ilustrare a creșterii numărului de rumâni în intervalul cronologic al lucrării vom prezenta un raport procentual, între suma numelor acestora și cea a documentelor în care au fost menționați.

Perioada	Numărul documentelor	Numărul rumânilor	Procentajul
1501–1525	250	7	2,8%
1551–1570	446	8	1,8%
1593–1600	445	63	14,2%
1630–1632	451	150	33,2%

⁶³ DIR, B, XVI, V, p. 149.

⁶⁴ DRH, B, II, p.294, VII, 158.

⁶⁵ DRH, B, II, p.284, jupan Harvat cumpăra mai multe ocine de la mai mulți proprietari, (*Ibidem*, p.302, p 414-415) și ? în care Ștefan logofăt cumpără moșie în satul Dadilov jumătate, din rumâni, din câmp, din pădure și din apă, cu vad de moară și cu tot hotarul (DIR, B, XVI, V, p. 253–254).

⁶⁶ I. Micu, R. Lungu, *op.cit.*, p.1327.

⁶⁷ În 1623 jupan Vlad mare paharnic și fratele lui Staico primesc ca moștenire printre alte sate, Folești, Popești, Fumotești, Negreni, care fusese sat de cnezi, și s-au vândut rumâni (DRH, B, IX, p. 420), la 1598 oamenii din satul Slătioara fuseseră “*cnezi și s-au vândut ei înșiși de a lor bunăvoie...*” (DIR, B, XVII, IV, p.294).

Sigur că numărul lor a fost mult mai mare, dar numele lor nu au fost menționate în documente. Totuși, interesant este faptul că în al doilea interval, care coincide cu domniile lui Mircea Ciobanul și Petru cel Tânăr, când marea boierime a fost refugiată în Transilvania, prezintă cel mai scăzut procentaj, iar la începutul secolului al XVII-lea foarte ridicat, situație confirmată documentar, ceea ce înseamnă că cifrele sunt destul apropiate de realitate.

În primele trei sferturi ale secolului al XVI-lea nu s-au păstrat documente referitoare la vânzări importante de sate, dar după această perioadă acestea au devenit masive, cu bucata, parțial sau în întregime, un sat și mai multe, în majoritatea cazurilor vânzătorii fiind mici proprietari de pământ sau cnezi. La sfârșitul secolului averile erau structurate⁶⁸ și se formaseră marile moșii individuale⁶⁹, ceea ce nu reușise să satisfacă marea boierime, care cumpăra în continuare și continua să-și compacteze pe cât posibil moșiile.

Cei care cumpăra acum în număr mare părți de sate sau sate întregi au fost mai ales dregătorii levantini, precum Hrizea⁷⁰, Aslan,⁷¹ Trufanda, toți mari vistieri, iar după ce făceau mai multe cumpărări de ocine și moșii, domnitorul le dădea hrisoave de întărire a întregii proprietăți. Una din cauzele investițiilor funciare făcute în Țara Românească a fost determinată de necesitatea de a-și plasa banii obținuți prin afaceri profitabile și de a-i feri de criza financiară din Imperiul otoman. Singurul lucru sigur era pământul pe care nu puteau să-l achiziționeze în țara lor din cauza stăpânirii turcești.

O pondere importantă la sporirea proprietății au avut-o și moșiile cotropite pentru care se purtau procese, aproape nesfârșite, de la un domn la altul. Surprinzătoare a fost cotropirea moșiilor rudelor apropiate, unul dintre exemple ar fi cel al lui Ivașco mare logofăt Goleșcu, care, deși avea o avere considerabilă, a călcat și a vândut o parte din satele moștenite de fratele soției sale, Udriște postelnic, și

---

⁶⁸ Domeniul funciar cumpărat de Matei Basarab în timpul domniei a fost relativ puțin și mare parte din acesta l-a donat diverselor biserici și mănăstiri din țară; moștenirea preluată de Constantin Șerban a constat în cea mai mare parte din bani. Vezi Iolanda Micu, Radu Lungu, *op.cit.*, p. 1319.

⁶⁹ De la Ivașco mare logofăt Goleșcu s-au păstrat documente care atestă stăpânirea a peste 39 de sate.

⁷⁰ DIR, B, XVII, IV, p. 64, 203.

⁷¹ DIR, B, XVII, IV, p. 125.

revendicate de urmaşa acestuia, jupanița Anca căsătorită cu Filip mare armaș⁷². Alteori, boieri foarte bogați și cu dregătorii importante, încercau să profite de persoane lipsite de apărare pentru a le acapara averea, precum frații Buzești care au căutat să o lipsească de moștenirea boierilor Drăgoești pe jupanița Maria, văduva lui Radu Bidiviu care era *“în nevoie și bolnavă și n-a avut cine să se îngrijească de ea, de nevoia și de neputința ei”*⁷³. Uneori astfel de cotropiri sunt violente, ca în cazul ocinei de la Băleși cotropită de Dobromir mare ban care l-a bătut pe unul dintre proprietari *“până ce a și murit”*⁷⁴.

Întinderea proprietăți boierești sporea și cu zestrea funciară a soției. Femeile, dar mai ales jupanițele care descindeau din familii importante primeau moși, uneori foarte întinse din proprietatea familiei. Alteori ele erau singurele moștenitoare ale familiei și aduceau această moștenire soțului lor.

În mod firesc, cu cât proprietatea funciară era mai mare și veniturile obținute din munca țăranilor dependenți erau mai mari. Nu există date referitoare la cuantumul acestor venituri în secolul al XVI-lea, probabil pentru că situația rumânilor nu era împovărătoare, dar ele apar tot mai des la sfârșitul secolului și începutul celui următor. Virtual, producția fiecărei case de rumâni, sau mâncărurile acesteia după cum apar în documente, era impusă cu dări de repartiție și de cotitație. Dările de repartiție erau proporționale cu capacitatea de contribuție a fiecărei gospodării, iar cele de cotitație reprezentau virtual 10% din fiecare tip de produs al acesteia. După cum se spunea într-un act din 5 martie 1631 referitor la niște oameni care s-au așezat pe moșia Obileștilor din județul Ilfov, unde și-au făcut case, ei ar fi trebuit să dea *“al zecelea, ce iaste venitul și dijma de pre acea ocină”*, adică, dijma *“den grădini, și de în pîine și de în fînu și de în toate cum iaste obiceiu”*⁷⁵.

La mijlocul secolului al XVI-lea birul mediu pe gospodărie era de 86 aspri, iar la sfârșitul acestuia era de 946 de aspri. La mijlocul secolului al XVII-lea dările de repartiție variaua după averea gospodăriei între 1000 și 5400 aspri, adică între 5 și 27 de galbeni⁷⁶. Având în vedere că prin hrisovul lui Mihnea al II-lea din 4 mai 1589 lui

---

⁷² DIR, B, XVI, V, p. 418.

⁷³ DIR, B, XVII, II, p. 127.

⁷⁴ DIR, B, XVI, V, p. 327.

⁷⁵ DRH, B, XXIII, p. 341.

⁷⁶ Ștefan Ștefănescu, *Populația rurală în Principatele Română, în secolele XIV–XVII*, p. 139.

Nica postelnic și soției sale Maria li s-au recunoscut stăpânirea asupra 448 de vecini moșteniți din averea lui Radu mare postelnic Craiovescu⁷⁷ veniturile lor se ridicau la 423808 aspri. Unele date mai amănunțite referitoare la cifra reală a acestor venituri obținute din dările impuse rumânilor se referă la satul Groșani care atunci când a fost luat de la Mihai voievod *“a fost în acea jumătate de sat 5 biruri, iar răposatul Mihai voievod a scos patru biruri, fac cisla lor 150000 de aspri și fără alte dări și mâncăruri care sunt în țară”*⁷⁸. Asta înseamnă aproximativ 37500 de aspri pentru un bir din cele patru, iar dacă ar fi scos 5 biruri ar fi fost 30000 de aspri. Tot atât s-au oferit boierii Buzești să-i plătească jupaniței Maria pentru cinci dintre satele pe care i le-au cotropit, adică *“să-i dea pe an 30000 de aspri și câte 100 de oi, tot venitul acelor ocine”*⁷⁹.

Printr-un document din 10 mai 1623 Radu Mihnea îi dăruiește jupanului Dumitrache mare vistier Cantacuzino satul Frasinet din județul Ilfov, de fapt o seliște, sat care pe timpul colonizării să fie iertat de domnie *“de bir și de găleată și de fân și de bou și de oaie seacă și de salgiu <și de cal> domnesc și de miere și de ceară și de dijma stupilor și de goștina de oi și de porci și de cai de olac și de lucru domnesc și de mertice și de podvoade și de bani de județ și de toate slujbele și mâncărurile câte sunt peste an...”*⁸⁰. În schimb, rumânii trebuiau să-i dea lui Dumitrache mare vistier Cantacuzino de fiecare casă 400 de aspri⁸¹, *“iar din gălețile satului”* adică grâu, mei, orz, ovăz, *“și din dijma stupilor și din gorștina oilor și a porcilor și din tot venitul, iarăși să aibă să-și ia jupan Cantacuzino, să nu ia cum iau domnii sau boierii de la vecinii lor, fără să ia jumătate”*⁸². Luând în calcul cei 400 de aspri pe locuință de rumân din satul Frăsinet, aplicat la cele cinci sate ale jupaniței Maria, înseamnă că acestea ar fi avut aproximativ 75 case, câte 15 în fiecare.

Deci, dijma se lua din toată hrană, în primul rând din cereale, cu găleata, precum grâu, mei, orz, apoi din in, cânepă, fân, din grădini, adică din legumele, iar

---

⁷⁷ DIR, XVI, V, p. 405.

⁷⁸ DIR, B, XVII, I, p. 194.

⁷⁹ DIR, B, XVII, II, p. 128.

⁸⁰ DIR, B, XVII, IV, p. 271–272.

⁸¹ Vezi și Matei D. Vlad, *Date privind renta feudală în satele de colonizare din Țara Românească (prima jumătate a secolului al XVII-lea)* în RdI, XIV, 1961, nr.5, p. 1250; autorul calcula că darea în bani a Satului Nou ar reveni la 120 de aspri de casă.

⁸² *Idem.*

datul era dijma din vite, porci, oi, pește, stupi care reprezenta unul din zece. Foarte importantă era darea în vin, vinăriciul, din care boierul preia o zecime. Un calcul aproximativ al veniturilor fraților Buzești de la circa 50 de sate care aveau circa 20 de case ar rezulta 400000 de aspri sau la un calcul de 5 galbeni de gospodărie ar fost cel puțin de 3000 de galbeni pe an⁸³.

La aceste venituri se adaugă beneficiile obținute din pășunatul vitelor pe pământul boieresc și cel al monopolului diverselor instalații tehnice, precum cel al morilor unde țărani erau obligați să-și macine cerealele⁸⁴ sau monopolul asupra vânzării alcoolului în cârciumi⁸⁵, care se prefigurează de acum.

Se pare că boierii cereau din ce în ce mai mult, iar zeciuiala reprezenta mai mult o cifră orientativă. Singurele argumente în acest sens sunt lupta țăranilor de a se cnezi și fuga de pe moșii, numai ca să nu mai plătească dările către boier sau cele către Poarta otomană.

Nu am găsit documente referitoare la solidaritatea rumânilor dintr-un sat la plata dărilor către boier așa cum se întâmpla în cazul țăranilor liberi către domnie. Oricum, veniturile obținute din dările încasate de la rumâni erau însemnate. Dacă pământul nu ar fi fost o sursă de venit, n-ar fi avut rost, marea boierime nu ar fi luptat atât de mult ca să-l obțină, nu și-ar fi cheltuit toate resursele financiare ca să-l cumpere⁸⁶. Dar pentru a deveni o forță economică, proprietatea funciară trebuie să fie exploatată prin comercializarea produselor agricole. În timp ce gospodăriile țărănești își asigurau cea mai mare parte a produselor necesare, marea boierime le comercializa, cu atât mai mult cu cât vindea produsele gospodăriei țărănești. De fapt, din produsele acestor gospodării boierul putea să vândă o parte direct negustorilor veniți la moșie sau la târgurile și bâlciurile periodice din țară. Pe piața externă se trimitea mai întâi spre Imperiul otoman mierea, seul, oile și caii, și spre Transilvania sau nordul Italiei porcii, vitele mari, pieile de animale și peștele, din care se obțineau sume importante.

---

⁸³ D. Mioc, *Prețurile din Țara românească în secolele XV–XVI și dinamica lor* în RdI, 33, 1980, nr. 2, p. 319, tabelul 1.

⁸⁴ Ștefan Ștefănescu, *Evoluția proprietății feudale în Țara Românească până în secolul al XVII-lea*, în RdI, XI, 1958, nr. 1, p. 61.

⁸⁵ Logofeteasa Irina vindea moșia Poeni cu vad de moară, moară de apă și cu cârciumă la drumul cel mare (DIR, B, XVII, I, p. 327).

⁸⁶ În dorința de a-și spori proprietățile, femeile își vindeau bijuteriile: ca să-și cumpere pământ jupaneasa Chiajna, soția lui Cernica vornic a vândut “toate sculele ei ferecate cu argint și aur pe aspri de a cumpărat ocina de la Berevoești” DIR, B, XVII, I, p. 103.

O singură mărturie directă relativ la participarea unui boier la activitatea comercială este cea referitoare la jupanul Dumitru mare ban care și-a trimis cu o slugă 600 de slănini pentru vânzare la bâlciul din Târgul Jiu⁸⁷. Carnea de porc era comercializată la târgurile locale și spre Transilvania. Dar în registrele vămile din Brașov și Sibiu nu se pot identifica numele marilor boieri, de aceea valoarea mărfii exportată de aceștia în Transilvania pare surprinzător de redusă. Însă, dintre localitățile de unde provin negustorii din Țara Românească apar și sate boierești precum Suslănești, Voinești, Băleni, Berevoiești, Esteu, Filipești, Măgurele, Bădeni, Cislău, Lerești, Mărgineni, Bălteni, Benga, Greci, Păulești, Urâți, ceea ce înseamnă că marfa vândută era cea boierească⁸⁸. Explicația rezidă în faptul că aceștia își desfășeau produsele domeniilor lor prin mijlocirea slugilor și a negustorilor care le cumpărau direct de acolo. Unii boierii, precum jupan Dragomir mare paharnic și jupan Tudor mare logofăt aveau la 1524 marfă stocată în casele brașovenilor, marfă care le-a fost furată⁸⁹ și pentru care au avut procese cu orășenii de peste munții. Numeroși negustori din Țara Românească printre care și boieri se ocupau cu comerțul de tranzit (res turcales, türkische Waren), precum Chirica, fratele lui Socol care a rămas dator pentru niște marfă turcească pe care i-a vândut-o în 1526 nepotului său Neagoe mare vistier, pentru a o plăti⁹⁰.

Unii boieri refugiați în Transilvania primeau pe ascuns produse de pe moșiile lor despre care nu știm dacă nu cumva le comercializau⁹¹. *“Dacă considerăm media valorii vamale anuale a comerțului sudic al Sibiului de 37600 florini, rezultă pentru un secol – al XVI-lea – și numai pentru importul de mărfuri “turcești” din sau prin Țara Românească la Sibiu – suma colosală de peste 3200000 florini, adică valoarea comerțului oficial unidirecțional, din sud (din Râmnicul Vâlcea, Pitești,*

---

⁸⁷ DRH, B, IV, p. 249.

⁸⁸ DRH, B, III, p. 33; marfa importată de boierii din Țara Românească de la Brașov între 1503 și 1554 a fost în valoare de 39227 de aspri, iar la mijlocul secolului al XVI-lea ea reprezenta 82%. Dintre negustorii care s-au îmbogățit foarte mult din comerțul pe care-l intermediu au fost Stelea, care devine spătar și Cernica mare vornicul, a căror origine este destul de obscură, dar se ridică la funcții importante (Radu Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (Secolele XIV–XVI)*, București, Editura Științifică, 1965, p. 184 și 224–225).

⁸⁹ I. Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Rumânești cu Brașovul și Ungaria în secolul XV și XVI*, București, Atelierul grafic I. V. Socec, 1902, p. 166.

⁹⁰ DRH, B, III, p. 32.

⁹¹ În actul prin care Petru cel Tânăr anunța redeschiderea drumului comercial cu Brașovul menționa că acesta a fost închis din cauza boierilor fugiți acolo care primeau unele produse de pe moșiile lor, (Hurmuzaki, XV/1, p. 605).

*Curtea de Argeș, Târgoviște, București, etc.) spre Sibiu se ridică la 10 tone de aur*⁹². Iar schimbul economic dintre Sibiu și Țara Românească la mijlocul secolului al XVII-lea se ridica la 580000 florini în 17 ani⁹³.

Dacă vânzarea produselor boierești o îndeplineau slugile boierești, care însoțeau marfa pe toate drumurile comerciale, de la mijlocul secolului al XVI-lea aceasta era cumpărată tot mai des de negustori turci, greci și evrei⁹⁴ direct de la moșie. Probabil că tot de la moșie erau preluate orzul, turmele de oi și caii care plecau spre Înalta Poartă și erau scăzute din tribut⁹⁵. Nu știu dacă marii boieri, cei care erau furnizorii cei mai importanți ai mărfi menționate, profitau financiar de această reducere, dar sigur că aveau și ei unele beneficii.

Un alt fenomen interesant a fost faptul că boierii cumpărau în orașe prăvălii, pe care le foloseau pentru vânzarea propriile produse, a celor de pe moșii sau aduse din Imperiul otoman, dar și ca să obțină venituri din închirieri.

Cele 3356 de monede de argint⁹⁶ datate în secolul al XVI-lea, cât însumează descoperirile monetare din Țara Românească, publicate, reprezintă o proporție infimă raportată la sumele care s-au manipulat în această perioadă, la valoarea moșiilor cumpărate, a caselor și mănăstirilor construite, apoi înzestrate, a argintăriei și bijuteriilor achiziționate, bani care proveneau, măcar pentru boierii care nu erau la un moment dat în funcții, din comerțul cu produsele pământului propriu. Costul moșiilor crește de la începutul până la sfârșitul secolului de două și de trei ori în funcție de numărul caselor satului, a instalațiilor tehnice, a grădinilor și mai ales a viei⁹⁷. Prețul moșiilor, perceput cu un secol în urmă în asprii, la începutul celui următor se calculează în galbeni, un sat ajungând să se vândă cu circa 500 de galbeni.

---

⁹² *Ibidem*.

⁹³ S:Goldenberg, *Rolul orașelor medievale din Transilvania în dezvoltarea relațiilor economice cu Moldova și Țara Românească*, în Ștefan Meteș la 85 de ani, Cluj-Napoca, 1977, p. 240.

⁹⁴ *Catalogul documentelor turcești*, p.41, doc.78, în 1568 sultanul cerea domnului Alexandru al II-lea ocrotirea supușilor săi față de comercianții evrei care prin prețurile mari duceau la scumpirea vieții.

⁹⁵ *Ibidem*, doc.11, p. 30–31, doc.17, p.31, doc. 64, p.39, doc. 36, p.47, doc.78, p.41, doc.81, p.42, astfel în 1560 se solicita lui Petru cel Tânăr 4500 chile de orz, iar în 1566 100000 de chile de orz; în 1568 lui Alexandru al II-lea i se cereau 375 de cai.

⁹⁶ Bogdan Murgescu, *Circulația monetară în Țările Române în secolul al XVI-lea*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p. 319–324.

⁹⁷ Ivașco Goleșcu îi vindea lui Alexandru al II-lea satul Greci cu tot hotarul și morile acestuia cu 60000 de aspri (DRH, B, VIII, p. 498).

Marea boierime mânua sume importante de bani a cărei proveniență trebuie să fi fost multiplă, dar o bună parte din acestea trebuie să fi fost din dările obținute în sate și din comerț. Un exemplu ar fi cel al lui Preda Buzescu care l-a împrumutat pe Mihai Viteazul cu 67000 de aspri după înfrângerea suferită în Transilvania și în lupta cu Simion Movilă, bani pe care i-a primit materializați sub forma satului Izbiciani de la Radu Șerban, sat care aparținuse celui înfrânt⁹⁸. Satul valora însă mult mai mult la data dobândirii lui.

Parte din banii strânși erau investiți în cumpărarea de bijuterii care au constituit de multe ori motiv de litigiu. În capitolul referitor la vestimentația mării boierimi mă voi referi la bijuteriile primite de zestre de mari jupanițe. La aceste bijuterii aș mai adăuga pe cele primite de jupanița Rada, fiica jupanului Stepan portar în 1581, precum: *“12 chinteșe și țoașe și una de zabra și alta de grana și toate acestea cu pude de argint și 2 borți, una cu mărgăritar și cealaltă cu fluturi și o pereche de cercei cu mărgăritar și 4 perechi de brățări cu inele cu mărgăritar și 2 cingători de cofertie și un brâu de argint de 3000 aspri și un cal bun înșeuat cu frâu de argint și cu harșa de argint și scara de argint”* plus 24000 de aspri din care să-și poată cumpăra o moșie⁹⁹. Stepan portar era un boier mijlociu, ori dacă acestea sunt bijuteriile primite de fiica unui boier cu stare medie, încerc să mi le imaginez pe cele pe care le-a cheltuit în Transilvania împreună cu soțul și cu cumnatul ei, între 1583–1585, fiica unor *“boieri mari”*, precum Maria, nepoata lui Teodosie ban din Periș, soția lui Radu postelnicul Bidiviul, bijuterii din care la <1612–1613> se mai enumera numai *“haine scumpe și toate ferecăturile...toate cununile lor de aur și lanțurile de aur ...și gherdanele de mărgăritar și de aur și brățările scumpe și inele scumpe de aur și toate sculele și ferecăturile ca o fucă de boieri mari”*¹⁰⁰.

Dregătoriile reprezentau cea mai mare sursă de obținere a lichidităților, atât de dorite și necesare. Din a doua jumătate a secolului al XVI-lea până la mijlocul celui de al XVII-lea veniturile din slujbe erau dobândite mai rapid și mai sigur decât exploatarea pământului. Marii dregători trebuiau plătiți pentru toate serviciile pe care le făceau locuitorilor chiar dacă aceștia erau boieri. Boieri mari, cu moșii întinse, erau gata

---

⁹⁸ DIR, B, XVII, I, p. 192.

⁹⁹ DIR, B, XVI, V, p. 74.

¹⁰⁰ DIR, B, XVII, II, p. 126.

să dăruiască sate pentru a obține o dregătorie. Din banii obținuți din dregătorii își cumpărau pământul din care puteau să trăiască atunci când nu le mai aveau.

Dregătorii nu primeau remunerații, dar pentru slujba depusă erau scutiți de dările către domnie, nu plăteau decât banii pentru “*haraciul cinstitului împărat*”. Apoi, erau dăruți sau aveau cotă parte pentru fiecare slujbă pe care o făceau în folosul statului și al supușilor săi. Veniturile din dregătorii se obțineau în primul rând din funcția pe care o dețineau, precum logofătul pentru actele eliberate de cancelaria domnească, vornicul pentru procesele judecate, vistiernicul din manipularea banilor visteriei¹⁰¹, pârcălabii din prinderea răufăcătorilor care pentru aș salva viața trebuiau să plătească bine.

În afară de faptul că erau scutiți de dări față de domnie, ei primeau daruri de la domni, de la subalternii lor și de la solii care treceau prin țară. Acestea erau venituri curente. La acestea se adăugau alte surse de venit dintre care cele mai importante se dobândeau din arendarea străngerii dărilor pe județe, ocne și vămi. Franco Sivori a primit din partea lui Petru Cercel strângerea veniturilor domniei din județul Buzău de pe urma cărora lui îi rămâneau în jur de 12000 de scuzi. Marii boieri ajungeau la sume similare celei relatate de Sivori. Astfel numai din birul plătit de Pătru logofăt rumânilor săi în valoare de 9000 de aspri, venitul primilor doi birari a fost de 1650 de aspri, apoi pentru 7000 de aspri venitul altor doi birari de 1250 aspri, iar pentru 5000 de aspri ultimi doi birari au primit 1030 de aspri, după cum rezultă dintr-un documentul din 2 iunie 1605¹⁰². Tot dintr-un calcul simplu rezultă că la un sat de 15 case se încasau în jur de 15000 de aspri. Și acești birari erau dintre cei care strângeau propriu-zis banii, pentru că cei care îi preluau în final, marii dregători, trebuiau să rețină, în principiu, 10% din valoarea sumei, dar ei luau de multe ori dublu acestei valori.

Alte venituri se obțineau din amenzi precum *gloabe* și *deșugubine*. Din suma care trebuia să revină domniei, boierul trimis să rezolve litigiul își lua un procent care putea să reprezinte un sfert din valoarea sumei. În general zeciuiala reprezenta bunul plac al celui care îndeplinea actul de zecuire.

---

¹⁰¹ Cazul cunoscut al unei averi strânse din dregătoria de vistier cea a lui Stoica/Stoichiță Rioșanu mare vistier, între 1597–1599, 1611,1618–1620, care a rămas dator visteriei lui Gavrilă Movilă “*ughii mulți*”, (DIR, B, XVII, 3, p. 516). Un alt vistier care s-a îmbogățit din această dregătorie a fost Dumitru Dudescu în timpul lui Matei Basarab.

¹⁰² DIR, B, XVII, I, p. 170.

La hotărnicirea moșiilor, la care puteau participa și dregători mai mici, pe lângă bani pentru acțiunea propriu-zisă, primeau hrană și băutură, iar când erau martori la o vânzare dădeau prin prezența lor putere zapisului de vânzare. În funcție de importanța celui care solicita acțiunea erau aleși și cei care o îndeplineau și erau plătiți pe măsură.

Bani sau pământ reprezentau cadourile pe care le primeau dregătorii pentru scoaterea dintre birnici, adică *scoatere din catastih*, scutirea de a merge la oaste sau căraușie de hrană, când oastea țării trebuia să însoțească armata otomană dincolo de hotarul țării, ajutorul dat reparațiilor la cetățile aflate sub suzeranitatea otomană.

Timp de un secol și jumătate în documente apar efectuate 50 de scoateri de la bir, dintre care 32 individuale iar restul colective, dintre care 29 sunt din secolul al XVI-lea, în schimb, dintre cele colective 6 sunt de la sfârșitul aceluiași veac, restul din cel următor¹⁰³. Pentru scoaterea de la catastih se plătea separat de birul propriu-zis, așa cum reiese din documente, mită celui care executa acțiunea: astfel, Preda clucerul, ca să scoată de la bir satul de cnezi Arpadea, după ce i-a plătit birul, a mai dat *3000 de aspri gata și patru jderi și 8 vulpi și un covor*¹⁰⁴. Mircea armașul s-a achitat pentru aceeași operațiune cu un covor prețuit 1000 de aspri¹⁰⁵, iar Stan logofăt din Brănești, după plata birului, a mai dat creșătorilor *900 de aspri*¹⁰⁶ pentru aceeași operațiune.

Mita se determina de cele mai multe ori cu pronunțarea unor sentințe favorabile. Pentru absolvirea de pedeapsa capitală precum cea în care a intervenit Gherghina pârcălab în 1501, sau Ivăniș vornic la 1568, se plătea cu câte o moșie¹⁰⁷. La toate acestea se adăugau abuzurile la care se dedau marii dregători fără ca domnul să protesteze prea energic. S-au încercat totuși, unele reglementări ale acestor abuzuri prin tratatul de la Alba Iulia, când în cazul prețului documentelor emise de cancelaria domnească acesta trebuia "*să fie cerut după legea și obiceiul țării*"¹⁰⁸, sau împotriva mitei contra căreia s-au ridicat cei care au redactat hrisovul din 1631, semnat de Leon

---

¹⁰³ Damaschin Mioc, *Despre modul de impunere și percepere a birului în Țara Românească pînă la 1632*, în SMIM, II, 1957, p. 77.

¹⁰⁴ DIR, B, XVII, II, p. 69.

¹⁰⁵ *Ibidem*, IV, p. 35.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 549.

¹⁰⁷ DRH, B, II, p. 23, VI, p.128 În 1578 Stanciul logofăt al doilea a primit o jumătate din satul Rădulești pentru că l-a salvat de la moarte pe Stoica din Ungureni (DRH, B, VIII, p. 268).

¹⁰⁸ *Mihai Viteazul în conștiința europeană*, I, p. 95.

vodă unde se cerea ca judecățile să nu se mai facă *“pre mită sau pre fățarie sau pre voia a boiari, ce să se facă cu dreptate, după pravila creștinească”*¹⁰⁹. Dar dorința de îmbogățire a marilor dregători devenise o tradiție. Acesta a fost și motivul principal al nemulțumirii boierimii locale față de numirea în Sfatul domnesc a dregătorilor străini veniți cu domnia, motiv care a declanșat răscoale și conflicte militare.

Faptul că dregătoria reprezenta sursa principală a unor mari averi, o explică Dragomir din Plăviceni, în 6 martie 1652, care la căsătoria sa cu jupanița Iliana era lipsit de avere, dar după ce a fost ales printre dregătorii lui Matei Basarab, ajungând până la funcția de mare vornic, a strâns o asemenea avere încât a putut să facă două mănăstiri, cea de la Aluniș și cea de la Lipov, pe care le-a înzestrat cu sate, rumâni și țigani¹¹⁰. În secolul al XVII-lea mai multe documente vorbesc de averi strânse de boieri din dregători, adică *“câștigate cu slujba”*¹¹¹.

Uneori, tentația reținerii întregului venit domnesc sau bir pentru sultan adunat dintr-un județ sau din întreaga țară determina furtul acestuia, de cele mai multe ori prin fuga cu el peste graniță, ca în cazul lui Radu din Spinișor în 1534, în timpul lui Vlad Vintilă vodă¹¹². Un alt caz de hiclenie prin sustragerea banilor domnești a fost cel al lui Mircea, probabil birar, care a fugit peste munți cu 42000 de aspri în timpul lui Mircea Ciobanul. Dar în documentul care ne povestește fapta lui Mircea, se spune că satul lui, Nicuea, a revenit lui Lupu vătah, și pentru reparația datorată familiei domnului l-a înfrățit pe donatar cu Pârveu grămăticul, nepotul de frate a lui Mircea¹¹³.

Sigur că sumele pe care le rula marea boierime prin activități comerciale și din dregătorii în a doua jumătate a secolului al XVI-lea erau cu mult mai mici față de cele care circulau în multe părți ale Europei occidentale, dar erau incomparabil mai mari față de cele obținute în prima jumătate a aceluiași secol. Spre sfârșitul acestui veac, însă, marea boierime realizase suportul economic cu care să se poată susține ca primă forță politică a țării, să poată să-i stabilească coordonatele politice în condițiile în care suzeranitatea otomană devenea tot mai opresivă. Ea a devenit capabilă și interesată să-și creeze un nivel de trai în concordanță cu poziția pe care o deținea prin

---

¹⁰⁹ DRH, B, XXIII, p. 408.

¹¹⁰ Cat. doc VII, p. 214–215.

¹¹¹ DIR, B, XVII, III, p. 496.

¹¹² DRH, B, III, p. 303.

¹¹³ DRH, B, VII, p. 151.

construirea de locuințe confortabile, adevărate palate, procurarea de îmbrăcăminte scumpă, dar ceea ce atrage atenția a fost grija cu care a înălțat și înzestrat lăcașe de cult.